

Bijzonder interessant in verband met de relatie tussen functionele rationaliteit en het performant karakter van het rationaliseringsproces is Webers verklaring van de groei en uitbouw van bureaucratische organisaties. Het instrumentele karakter van de functionele rationaliteit dient het rationaliseringsmechanisme waardoor organisaties hun omgeving omkneden in functie van hun werking. Webers sociologische bevindingen sluiten goed aan bij de beschrijving van het performante karakter van het recht binnen de rechtstheorie. Wat Weber beschrijft als de werking van instellingen en organisaties, de bureaucratie, geldt binnen de rechtstheorie voor het recht en voor juridische figuren. Dit aanknopingspunt tussen sociologie en rechtstheorie valt buiten het perspectief van Bloklands analyse, maar het is toch interessant op dit verband te wijzen, omdat voor de vorming en de werking van het moderniseringsproces de rol van het legalisme en van het juridisatieproces binnen de westerse cultuur nauwelijks kan worden onderschat.

Dominique BAUER
Postdoctoraal mandaathouder FWO-Vlaanderen

*

BIO-ETHIEK

Gilbert Hottois en Jean-Noël Missa (uitg.), *Nouvelle Encyclopédie de Bioéthique. Médecine, environnement, biotechnologie*, Brussel, De Boeck-Universiteit, 2001, 922 p., € 88,37. ISBN 2-8041-3712-0.

De nieuwe encyclopedie is een herwerkte versie van *Les mots de la bioéthique. Un vocabulaire encyclopédique* (Brussel, De Boeck-Universiteit, 1993 uitgegeven door Gilbert Hottois en Marie-Hélène Parizeau). In zijn korte inleiding tot het nieuwe boek onderstreept Hottois de continuïteit tussen de twee werken, maar ook de verdieping en verruiming ervan. Wie ze met elkaar vergelijkt, constateert inderdaad het volgende: het eerste telde 375 p., het huidige 922; het aantal bijdragen is overgegaan van 110 tot 250, het aantal medewerkers van 39 tot 121 en is intussen ruim internationaal geworden. Onderliggend aan de huidige tekst is de wil om rekening te houden met het heersende pluralisme en multiculturalisme: de potentiële conflicten die de bio-ethiek veroorzaakt, weerspiegelen de verschillende religieuze, morele en politieke overtuigingen.

Het boek bestaat uit de nieuwe inleiding, de reproductie van de inleiding van *Les mots de la bioéthique*; de alfabetische lijst van de medewerkers, van de behandelde onderwerpen – die lijst is ook in het Engels vertaald –, en van de afkortingen. Volgen hierop de behandelde onderwerpen en de personen- en algemene index. Deze laatste is zeer uitgebreid (pp. 893-922) en praktisch: relevante termen die geen trefwoorden zijn, zijn erin opgenomen; de lezer wordt naar de trefwoorden en onderwerpen verwezen waarin die termen voorkomen en verklaard worden.

Het gebruikte systeem is bijzonder overzichtelijk: elke bijdrage begint met een korte definitie van het behandelde onderwerp. In het artikel zelf wordt die definitie eerst verduidelijkt, meestal aan de hand van de historische ontwikkeling van de betrokken notie. Pas dan komen de ermee verbonden ethische problemen aan de beurt. In de linker

marge worden de verschillende aspecten van de definitie en van de problematiek van elkaar onderscheiden: ze krijgen een nummer en een titel. In de rechte marge en aan het einde van elke bijdrage wordt de lezer naar de correlaten verwezen dat is naar de andere trefwoorden waaraan het behandelde onderwerp gerelateerd is. Elk artikel eindigt met een bibliografie die de meest recente werken vermeldt. Ik wens te benadrukken dat de *lay-out* de encyclopedie *visueel* uiterst aantrekkelijk en bruikbaar maakt.

Ik kan natuurlijk niet alle trefwoorden behandelen en beperk me tot een paar voorbeelden. Ik bespreek eerst de religieuze, morele en juridische aspecten van de problematiek; daarna de manier om zich te oriënteren in de aan de biotechnieken gewijde bijdragen. Om te eindigen wijs ik op trefwoorden die de bestaande grote bio-ethische centra voorstellen en op een bijdrage waarin de voornaamste internationale verklaringen over de medische ethiek en de bio-ethiek opgenomen worden.

De religieuze en morele leren en hun algemene visie op de bio-ethische problemen krijgen, zoals Hottos het in zijn inleiding signaleert, veel aandacht. Er zijn trefwoorden over bio-ethiek en animisme, boeddhisme, katholicisme, confucianisme, islam, judaïsme, seculiere bio-ethiek ('laïcité', 'secular bioethics'), het orthodoxe christendom, het protestantisme. Er zijn artikelen over de kantiaanse moraal, de morele gemeenschap ('communauté morale'), het autonomieprincipe, het weldadigheidsprincipe ('le principe de bienfaisance'), de casuïstiek, het feminisme, de toestemming ('le consentement'), de menselijke waarde, de mensenrechten, de rechten van de mensheid, de procedurele ethiek van de discussie, het libertarisme, de persoon, het 'principlisme', het ethische utilitarisme, de specialist van de bio-ethiek ('l'éthicien', 'ethicist'), het ecoterrorisme, het ecocentrisme, de eco-ethica, de diepe ecologie, het antropocentrisme, het biocentrisme, het zoöcentrisme, de info-ethica, de ethica van het environment, de narratieve ethica, enzovoort. Ook tal van trefwoorden over verschillende vormen van rechten (rechten van het kind, van de dieren, van de mentaal zieke, van de zieke, van de toekomstige generaties, het recht om niet te weten, het recht om te sterven, het biorecht) zijn aanwezig.

Naast die religieuze, morele of juridische noties, zijn er trefwoorden over de meeste nieuwe biotechnieken die morele problemen doen ontstaan. De lezer kan bij voorbeeld van meer algemene bijdragen vertrekken, van trefwoorden zoals experimenten met dieren en mensen, tijdelijke onderbrekingen van het onderzoek ('moratoires sur la recherche') of technologische evaluatie (trefwoord dat naar correlaten als biorisico, bioveiligheid, principe van voorzichtigheid, technofobie of technowetenschap verwijst). Dan kan de lezer naar de specifieke problemen zoeken die de biotechnieken stellen. Bij voorbeeld het abortusprobleem: het trefwoord verwijst naar niet minder dan veertien correlaten, waaronder contraceptie, rechten van het kind, van het embryo, statuut van het embryo. Wie zich de moeite getroost om het artikel zelf en zijn correlaten te lezen, krijgt een ware som gegevens over de besproken technieken en de problemen die ze laten ontstaan alsook over de verschillende mogelijke standpunten. Hij zal verder artikelen ontdekken over bio-, eicel-, embryo-, sperma-, soortenbanken ('banque d'espèces') en over banken van menselijke weefsels. Het trefwoord fertilisatie *in vitro* en embryo-transfert verwijst naar zestien correlaten. De lezer krijgt evenveel informatie over de criteria van de dood, de cerebrale dood, over klonering (reproductieve menselijke klonering, therapeutische klonering), stamcellen, orgaantransplantatie, genetica (eugenetica), het menselijke genoom, genomiek, genetische informatie, transgenese, genetisch gewijzigd voedsel (zie onder meer bio-industrie, bio-economie, genetisch gewijzigd orgaan, 'terminator

technology'), enzovoort. De politieke en economische dimensie van de problematiek wordt niet verwaarloosd.

Er zijn ook trefwoorden over de huidige grote bio-ethische centra (Kennedy Institute of Ethics, Comité Consultatif National de Bioéthique, Comité International de Bioéthique, Hastings Center, enzovoort): de medewerkers beklemtonen vaak de verschillende nationale gevoeligheden en aanpakken. De lezer vindt ook een keuze van de grote internationale teksten over de medische ethiek en de bio-ethiek (de Code van Neuremberg, de Verklaring van Helsinki-Tokyo en haar aanpassing in Edimburg, de Universele Verklaring in 1997 door de Unesco over het menselijke genoom en de mensenrechten, de Conventie over de mensenrechten en de biogeneeskunde van 1997).

Kortom, de *Nouvelle Encyclopédie de Bioéthique* is waarlijk een indrukwekkende prestatie die door haar opvallend overzichtelijk karakter en doordachte structuur enorme diensten zal bewijzen. De pedagogische zorg is constant, wat niet belet dat de informatie zeer precies en grondig blijft. De deskundige kennis van de medewerkers en van de uitgevers staat borg voor de kwaliteit van de onderneming.

Maurice WEYEMBERGH

*

EEN BELICHAMING VAN HET HUMANISTISCH MODERNISME

Johanna Kint, *Expo '58 als belichaming van het humanistisch modernisme*, Rotterdam, Uitgeverij 010, 2001, 406 blz., geïll., € 29,50, ISBN 90 6450 428 8.

Technologie, de motor bij uitstek voor een nieuwe en betere wereld – dat was de boodschap die de bezoeker van de wereltentoonstelling van 1958 in Brussel meekreeg. In het proefschrift dat kunsthistorica Johanna Kint afgelopen jaar aan de Technische Universiteit van Delft verdedigde, plaatst ze deze optimistische toekomstvisie in een genuanceerd sociaal-historisch tijds kader. Zoals de titel van het werk aangeeft, benadert Kint 'Expo 58' – de eerste wereltentoonstelling na de Tweede Wereldoorlog – vanuit een specifiek ideologische invalshoek. Hierbij baseert ze zich op de recent gepubliceerde werken *Ephemeral Vistas* van Paul Greenhalgh en *Architectuur van instructie en vermaak* van Pieter van Wesemael. In deze beide publicaties die een overzicht trachten te geven over de wereltentoonstellingspolitiek van de laatste twee eeuwen, wordt 'Expo '58' echter nauwelijks behandeld. Johanna Kint wil met *Expo '58 als belichaming van het humanistisch modernisme* niet alleen dit hiaat in het historisch onderzoek opvullen, maar dit eveneens vervullen door de maatschappelijke achtergronden van deze historische gebeurtenis te schetsen die onontbeerlijk zijn voor het begrip van de ideologische dimensie van de Expo.

Kint vertrekt vanuit het principe van de 'culturele paradox', of de tegenstelling tussen enerzijds het idee dat de technologie algemeen als de generator van een betere wereld werd beschouwd, en anderzijds het besef dat men precies dankzij die technologie tot de meeste gruwelijke vormen van oppressie en massavernietiging in staat is.

In het tweede hoofdstuk gaat ze in op de sombere kant van deze tegenstelling, waarbij ze over een tijdspanne van dertig jaar – van de jaren twintig tot de Expo – een